

УДК 336.025; 336.711.65

Вербинська М. О.

Університет економіки та права «КРОК»

РИЗИКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті визначено основні ризики комерційних банків України. Розглянуто причини виникнення депозитних та кредитних ризиків із врахуванням особливостей сучасної економіки, їх залежність загалом від економічної ситуації в країні, проаналізовано аспекти державного регулювання діяльності банків в Україні. **Ключові слова:** фінансова безпека банку, комерційний банк, депозити, кредити, проблемні кредити, державне регулювання.

Постановка проблеми. Розуміння та структура процесу регулювання фінансової стійкості комерційних банків перебуває в центрі уваги науковців. Широкий спектр ризиків банківської діяльності обумовлює необхідність у їхньому всебічному аналізі, систематизації та розробці ефективного механізму їхнього регулювання. Виходячи з того, що найбільшу частку банківських зобов'язань складають кредити, значної актуальності набуває питання державного регулювання проблемних кредитів. Тому необхідно забезпечити гармонізацію економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища за умов гарантування захисту від дестабілізуючих чинників у конкретних геопросторово-часових координатах шляхом запровадження правових, фінансових, організаційних, технічних, соціально-психологічних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти управління банківськими ризиками досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені: А. Альгін, Е. Альтман, Л. Батракова, Т. Васильєва, В. Грушко, М. Кроу, К. Ерроу, Г. Марковіч, М. Міллер, Ф. Модільяні, В. Оганов, Л. Примостка, І. Сало, В. Севрук та інші. Однак проблема управління банківськими ризиками залишається нерозв'язаною через складність вибору оптимальної стратегії та інструментарію їхньої оцінки й регулювання, зважаючи на багатогранність стратегічних зон діяльності банків та банківських продуктів, та потребує подальшого дослідження. Особливо актуальність цієї проблеми зростає у зв'язку з тим, що у 2014–2016 рр. посилюються фінансові проблеми комерційних банків, пов'язані з фінансово-економічною та соціально-політичною нестабільністю.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Наслідки економічної та політичної кризи в державі у 2014–2016 рр. змусили звернути особливу увагу на проблему банківської безпеки. Останні події в українській банківській сфері демонструють її хиткість і нестабільність, фінансову нестійкість, брак механізмів, що дозволяють ефективно повертати проблемні кредити. На основі аналізу стану банківської системи держави протягом 2014–2016 рр., статистичної інформації НБУ, можна зробити висновки, що проблема запобігання основним фінансовим ризикам у банківській сфері, питання зростання кількості банків-банкротів не вирішена остаточно. І в цій складній ситуації на перше місце необхідно ставити питання не досягнення найкращого результату діяльності банку під час заданих ресурсів, а досягнення мінімальних витрат ресурсів при певній стратегії діяльності банку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження питання укріплення фінансової стійкості банківської системи України в сучасних еко-

номічних умовах на основі вдосконалення управління ризиками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні процеси, що відбуваються в останні роки в нашій державі, вимагають не тільки посилення уваги до банків і Національного банку України, як основного регулятора діяльності банків, але до їх взаємозв'язку, залежності держави та банків один від одного, взаємоузгодження їх дій для найбільш ефективної діяльності для подолання фінансової та економічної кризи. Протягом останніх років фінансові проблеми банків, пов'язані з процесами, які не піддаються регулюванню існуючими та звичайними методами, які застосовувалися в умовах відносно стабільного економічного стану держави, лише зростають [4].

На сьогодні для держави, для НБУ й окремо для банків невирішеною остаточно залишається проблема запобігання основним фінансовим ризикам, зростає кількість банків-банкротів, що негативно відображається на фінансовому стані не тільки держави, але й окремо кожного комерційного банку, кожного громадянина держави. Зокрема, потребують подальшого дослідження методи управління фінансовими ризиками комерційного банку, пов'язані з депозитами, коливанням курсу національної валюти, проблемними кредитами.

Найбільш актуальним питанням для банківської системи України в останні роки є розробка шляхів стабілізації банківської системи країни в умовах макроекономічної кризи та економічної нестабільності. Основні фінансові ризики банків визначаються різноманіттям чинників, зокрема недосконалість та мінливість законодавства, грошова-кредитна політика НБУ, нестабільність зовнішнього середовища, глобальні та локальні фінансові кризи, нестабільне соціально-політичне становище, неконкурентоспроможність окремих банків, злочинна діяльність керівників банків, ТОП-менеджменту та третіх осіб, негативні макроекономічні умови, нестабільність податкової та страхової політики й ін.

На цей час для банківської системи України існує три основні види загрози фінансовій безпеці банків: це кредитні ризики, пов'язані з масовим неповерненням кредитів; депозитні ризики, пов'язані з вилученням депозитів із банків; валютні ризики та їхні наслідки для вкладників, позичальників та комерційного банку загалом [2].

За рекомендаціями Європейського Союзу та з 2013 р. продовжується робота НБУ, як державного регулятора, із вилучення з банківського ринку ненадійних і неплатоспроможних банків: за статистикою НБУ на початок 2016 р. в Україні діяло 116 банків, на 1.11.2016 р. вже 100 банків [9]. За офіційними даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) на стадії лікві-

дації знаходяться 79 банків, введено тимчасову адміністрацію в 5 банках [10].

У 2016 р. НБУ вдалося відносно врегулювати курс національної валюти, депозитні ставки, динаміку депозитів, однак питання з проблемними кредитами на цей момент залишається не вирішеним.

13 грудня 2016 р. НБУ опублікував «Звіт про фінансову стабільність», який є одним із ключових публічних документів центральних банків світу. Його мета – виявити ризики фінансової стабільності в Україні, проаналізувати їхній вплив на фінансову систему та економіку країни, надати рекомендації щодо посилення фінансової стабільності [9].

За результатами «Звіту про фінансову стабільність» системні ризики українського фінансового сектору протягом 2016 р. зменшилися. Зменшенню ризиків сприяло макроекономічне середовище. Реальний ВВП демонструє позитивну динаміку, споживча інфляція під контролем, дефіцит державних фінансів скоротився. У банківському секторі поступово вирішуються накопичені проблеми: завершується етап очищення, триває вплив депозитів населення та коштів бізнесу. Банки мають достатньо капіталу та ліквідності, щоб відновити кредитування економіки. НБУ очікує, що у 2017 р. сектор отримає прибуток уперше після трьох років збитків.

Постійно, хоч і не стрімко, відбувається приріст депозитів – із початку 2016 р. обсяги депозитів юридичних та фізичних осіб зросли на 7,4% у гривні та на 7,2% в іноземних валютах у доларовому еквіваленті [9]. Хоча, на перший погляд, це і незначні результати, але в наявних умовах нестабільності зовнішнього середовища це є позитивним сигналом щодо майбутнього.

Відновлення зростання вкладів населення свідчить про поступове повернення довіри громадян України до вітчизняної банківської системи, яка пройшла за останні роки непростий, але необхідний період очищення від схемних та неплатоспроможних банківських установа та вийшла на новий етап. Строкові кошти важливі для банківської системи, їхнє зростання додає стабільності ліквідності банків та стимулює до відновлення кредитування [9].

Але питання повернення кредитів на теперішній час не вирішено. Кредитний ризик банку полягає в ймовірності несплати позичальником основного боргу і відсотків, які належать кредиторі. В умовах теперішньої економічної ситуації з ним тісно пов'язаний відсотковий ризик – небезпека втрат у результаті перевищення процентних ставок, які сплачуються ними за залученими коштами, над ставками за наданими кредитами. [3]. Наслідки кредитних ризиків носять ще більш нищівний характер для банківської системи, ніж вилучення депозитної маси. При цьому керувати кредитним ризиком практично неможливо і це особливо простежується в кризовий період, а саме в період сьогодення. Усі вищевказані види ризиків можуть привести до прямих і непрямих фінансових втрат.

Окремою проблемою треба виділити частку валютних кредитів, отриманих до 2008 р., та іпотечних кредитів, зокрема отриманих за програмою Фонду молодіжного кредитування з компенсацією відсоткової ставки державою, яка активно діяла до 2008 р. Для вирішення цього питання на теперішній час не існує державних механізмів, які би сприяли поверненню кредитів примусовими мето-

дами, відсутній гнучкий законодавчий механізм, який би дозволяв робити це швидко, ефективно та без значних матеріальних затрат з боку позичальника, а саме банку (витрати на реєстрацію нерухомості в Єдиному державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, нотаріальні послуги, проведення оцінки нерухомості та інше). Не сприяє цьому і мораторій, встановлений згідно з Законом України від 03.06.2014 р. «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», прийнятий у 2014 р.

Згідно з цим Законом, не може бути примусово стягнуте (відчужене без згоди власника) нерухоме житлове майно, яке вважається предметом застави або предметом іпотеки, за умови, що таке нерухоме житлове майно використовується як місце постійного проживання позичальника, та за умови, що в позичальника у власності не знаходиться інше нерухоме житлове майно, і загальна площа такого нерухомого житлового майна не перевищує 140 кв. метрів для квартири та 250 кв. метрів для житлового будинку. Під цю категорію підходить більшість іпотечних квартир, що переважно мали попит на ринку нерухомості за умов масового кредитування банками. Можливо, з боку законодавців це є необхідна умова для того, щоб не погіршити життя позичальників кредитів, але для банків наявність цього закону практично нівелике можливість будь-якого тиску на недобросовісних позичальників.

Відповідно до статистичних даних НБУ [9] загалом підтверджено високі кредитні ризики банків. Протягом 2016 р. НБУ провів діагностику якості активів та достатності капіталу 40 банків (від 21-го до 60-го за розміром активів). Необстеженими залишилися 39 платоспроможних банків (менше 2% активів від системи). Діагностичне обстеження 40 банків виявило хронічні проблеми більшості українських банків – неадекватне відображення якості активів та значний рівень прихованого кредитного ризику.

Виявлено, що однією з проблем врегулювання проблемних кредитів є те, що на сьогодні не вироблені остаточні і загальноприйнятні критерії віднесення кредитів до категорії проблемних. Так, у банківському законодавстві України нормативних документах НБУ немає трактувань термінів «проблемна кредитна заборгованість», «проблемний кредит». Найбільш загальною характеристикою, що об'єднує різні підходи до терміна «проблемний кредит», є занепокоєння банків і органів банківського нагляду щодо виконання боржниками своїх кредитних зобов'язань. [2] Але від початку 2017 р. НБУ запроваджує нові правила оцінки кредитного ризику, які повинні усунути недоліки поточного регулювання та спонукати банки відображати реалістичну інформацію. Загалом ситуація з якістю кредитного портфеля стабілізувалася і протягом 2017 р. очікується поступове зниження частки проблемних кредитів [9].

На неповернення кредитів значно вплинула стрімка девальвація гривні. У результаті зі зростанням курсу долару позичальники, які раніше отримали кредити в іноземній валюті, а тепер, як правило, отримують дохід як резиденти України в національній валюті, сьогодні не мають фінансової можливості сплачувати ці кредити в повній мірі. Це підтверджують нескладні розрахунки.

Більшою мірою валютні кредити були надані позичальникам на покупку нерухомості як довгострокові іпотечні кредити – на термін

10-20-30 років, з ануїтетним графіком погашення. При середній вартості нерухомості в місті Києві у 2005 р. 1 000 дол. США за 1 кв. метр середня вартість 2-3 кімнатної квартири складала 60-80 тис. дол. США. Середній розмір кредиту складав 50-70 тис. дол. США (з урахуванням першого внеску позичальником у розмірі 10-30% від вартості нерухомості). Якщо у 2007 р. при розмірі кредиту 70 000 дол. США під 15% на термін 20 років щомісячний платіж складав 922 дол. США, що на момент отримання кредиту складало в еквіваленті 4 610 грн (за курсом НБУ 5 грн за 1 дол. США), то станом на 01.12.2016 р. щомісячний платіж 922 дол. США в еквіваленті складає 23 557 грн (згідно з курсом НБУ 25,55 грн за дол. США).

Поряд із розрахунком фінансового стану позичальника все більшого значення набуває якість застави. Вдала реалізація застави, наданої неплатоспроможним позичальником, може при 100% сформованих резервах за проблемним (безнадійним) кредитом і браком у позичальника грошових надходжень від основної господарської діяльності для погашення боргу, навіть у скорочений період експозиції об'єкта на ринку (по ліквідаційній вартості) суттєво впливати на фінансовий результат банку [3].

У деяких випадках можливість погасити проблемну іпотечну нерухомість для позичальників була виходом із складної ситуації. Але наявні на сьогодні нормативні документи та деякі Закони не сприяють реалізації предмету застави або іпотеки, що значно ускладнює для банків погашення проблемних кредитів. Поки немає юридично-правової основи реалізації іпотеки в повному розумінні цього терміну. Нормативно-законодавчі акти, які регулюють іпотечні та земельні праводносини, не дають банкам змоги реалізувати своє право на погашення кредитів завдяки предмету іпотеки.

Отже, ключовим завданням на найближче для органів влади має бути посилення захисту прав кредиторів, що є необхідною умовою відновлення кредитування. НБУ очікує, що Верховна Рада допоможе банкам зменшити ризики діяльності та почати кредитувати якомога швидше, ухваливши законопроекти «Про кредитний реєстр», «Про реструктуризацію валютних іпотечних кредитів» та Закон, що захищає права кредиторів.

Також слід зрушити з місця реформу державних банків. Також слід забезпечити повноцінну реалізацію Закону про фінансову реструктуризацію, який дозволяє відновити платоспроможність життєздатних позичальників та оздоровити баланс банків.

Банкам НБУ рекомендує продовжити трансформацію бізнес-моделей, щоб вийти на стійкі прибутки, розпочати підготовку до впровадження нового стандарту звітності, який змінює принципи оцінки кредитних ризиків. Актуальним залишається завдання скоротити обсяги кредитування пов'язаних осіб відповідно до вимог НБУ.

НБУ також окреслює власні завдання та наміри на найближчий час. Серед них поступове послаблення тимчасових обмежень та лібералізація системи валютного регулювання загалом. У планах на I квартал 2017 р. – оприлюднити проєкт нового закону «Про іноземну валюту», який вирішить проблему зарегульованості валютного законодавства та закладе нові принципи регулювання. Також протягом 2017 р. НБУ планує розробити концепцію гармонізації банківського регулювання з рекомендаціями Базельського комітету та Директивами Європейського Союзу.

Висновки. Отже, на основі аналізу стану банківської системи протягом 2014–2016 рр. можна узагальнити, що проблема запобігання основним фінансовим ризикам у банківській сфері, питання зростання кількості банків-банкротів не вирішена остаточно. І в цій складній ситуації на перше місце необхідно ставити питання мінімізації втрати ресурсів банку. Першочерговим завданням для вітчизняних банківських установ має бути робота з проблемною заборгованістю, реалізація різноманітних схем збереження заставного майна з метою компенсації збитків минулих років від проблемних кредитів.

Оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, банківські установи мають ними управляти шляхом пошуку ефективних методів та інструментів, які б забезпечили їхню мінімізацію. Управління банківськими ризиками необхідно не тільки на рівні кожного окремого банку, а насамперед на державному рівні за умови розробки необхідної стратегії управління, яка дозволяла би банкам повною мірою реалізувати свої права.

Список використаних джерел:

1. Примостка Л.О. Економічні ризики в діяльності банків / Л.О. Примостка // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. 16–24.
2. Інструментарій банківського нагляду : теорія, методологія та практика : Монографія / Уклад. І.В. Белова, О.А. Криклій. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2014. – 177 с.
3. Ризик-менеджмент у банку : теорія та організація : монографія / О.А. Криклій, І.В. Белова, О.М. Пожар, Н.П. Верхуша. – Сими : Корпункт. – 147 с.
4. Управління фінансовими ризиками / В.І. Грушко, О.І. Пилипченко, Р.В. Пікус // Навч. посібник. – К. : Інститут економіки та права «КРОК», 2000. – 121 с.
5. Операції комерційних банків : навч. посібн. / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2007. – 523 с.
6. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000, ВР // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
7. Криклій О.А. Формування кредитної політики банку / О.А. Криклій, О.В. Мірошніченко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 3. – С. 165–171.
8. Методичні рекомендації щодо розрахунку ефективної ставки відсотка за фінансовими інструментами в банках України / [Електронний ресурс] Постанова Правління НБУ від 01.06.2011 № 171. – Режим доступу : <http://www.kbs.org.ua/index.php?get=82&id=4916>.
9. Статистика Національного банку України / [Електронний ресурс]. НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674.
10. Статистика Фонду гарантування вкладів фізичних осіб / [Електронний ресурс]. ФГВФО. – Режим доступу : – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/statystyka>.

Вербинская М. А.

Университет экономики и права «КРОК»

РИСКИ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Резюме

В статье определены основные риски коммерческих банков Украины. Рассмотрены причины возникновения депозитных и кредитных рисков с учетом особенностей современной экономики, их зависимость в целом от экономической ситуации в стране, проанализированы аспекты государственного регулирования деятельности банков в Украине.

Ключевые слова: финансовая безопасность банка, коммерческий банк, депозиты, кредиты, проблемные кредиты, государственное регулирование.

Verbynska M. O.

University of Economics and Law "KROK"

RISKS OF BANKING IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

Summary

Identified the main risks of commercial banks of Ukraine. The article considers causes of deposit and credit risks taking into account features of a modern economy, their dependence in general on an economic situation in the country, analyses aspects of the state regulation of activities of banks in Ukraine.

Key words: financial security of bank, commercial bank, deposit, credit, bad credit, state regulation.

УДК 338.24.01

Григор'єв Г. С.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

МЕТОДОЛОГІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті сформовано методологію стратегічного оцінювання національної економіки. Запропоновано характеристику етапів стратегічного оцінювання національної економіки в умовах глобалізації. Запропоновано технологічний процес стратегічного державного регулювання національної економіки. Запропоновано матрицю SWOT-аналізу національної економіки. Сформовано матрицю позиціонування можливостей національної економіки та матрицю позиціонування загроз національної економіки. Запропоновано оцінку значимості факторів внутрішнього та зовнішнього середовища в мінливих умовах.

Ключові слова: національна економіка, стратегічне оцінювання, глобалізація, внутрішнє та зовнішнє середовище.

Проблема дослідження. Нестача сучасної методологічної підтримки стратегічного оцінювання національної економіки не дозволяє сформулювати систему державного регулювання в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стратегічного оцінювання національної економіки присвячені наукові дослідження: Б. Андрушківа, В. Захарченко, Є. Кайлюка, Г. Кіндрацької, І. Ломачинської, Є. Масленнікова, О. Побережець, Ю. Сафонова та ін.

Невирішені частини загальної проблеми. Недосконала або взагалі відсутня методологічна підтримка стратегічного оцінювання національної економіки в умовах глобалізації.

Мета статті. Сформулювати методологію стратегічного оцінювання національної економіки.

Методи дослідження. Для досягнення мети цієї роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи: морфологічний аналіз, системний та структурно-логічний аналіз, формалізацію, метод аналогії, порівняння та інтеграції, табличний метод.

Основні результати дослідження. Автори наукових праць [1–5] зі стратегічного управління пропонують проводити стратегічне оцінювання в

наступній послідовності: оцінювання зовнішнього середовища; оцінювання внутрішнього середовища. На нашу думку, запропонована науковцями послідовність, не має великого принципового значення, тому що необхідно буде одночасно рухатися шляхом ітераційних наближень, оскільки оцінка ряду аспектів внутрішнього середовища викликає необхідність звернення до зовнішнього середовища, але проаналізувавши певні аспекти зовнішнього середовища, необхідно звертатися до внутрішнього середовища. Зауважимо, що науковий досвід показує, що обсяг інформації, яку використовуємо в дослідженні, буде значно меншою, якщо першим етапом обрати оцінювання внутрішнього середовища, а наступним – досліджувати зовнішнього середовища з урахуванням відповідних принципів.

Загальним результатом дослідження внутрішнього середовища є оцінка стратегічного потенціалу національної економіки в умовах глобалізації, який показує наскільки наявне ресурсне забезпечення і функціональні сегменти національної економіки відповідають стратегічним цільовим вимогам. На визначеному етапі проводиться оцінювання фактичного і нормативного фінансово-економічного потенціалів і порівняння із